

**Рабочая программа учебного предмета
«Родной (чеченский) язык»
(5 класс)**

Обязательная часть учебного плана.

Предметная область: Родной язык и родная литература.

ДОВЗИЙТАРАН КЕХАТ

Программа хІоттийна нохчийн меттан хъехархочунна ишколан дешаран хІинцалерчу тенденцешна а, Іаморан жигарчу методикашна а тІехъажийна йолу дешаран предметан белхан программа хІоттош, методически гІо-накъосталла даран Іалашонца.

Герггарчу белхан программо хъехархочун таро хуьлубьтур йу:

1) нохчийн мотт хъехаран процессехъ коьртачу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартехъ билгалдаьхначу Іаморан личностни, метапредметни, предметни жамІашка кхачошдолу хІинцалера некъаш кхочушдан (кхин дІа – ФПДС КЙД);

2) билггал йолчу классан башхаллаш тидаме а оьцуш, билгалдина дакъа/тема Іаморна дешаран хенан магийнчу герггарчу дІасайекъарх, ткъа иштга дакъойн/темийн Іаморан коьчал карайерзорхъама йалийнчу дешаран гІуллакхдаран коьртачу кепех пайда а оьцуш, рузманан-тематикин планировани кечйан.

Личностни а, метапредметни а жамІаш далийна, коьртачу йукъардешаран ишколехъ нохчийн мотт хъехаран башхаллаш тидаме а оьцуш.

«Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмето билгалдо предметашна йукъара уьйраш гуманитарни циклан кхечу дешаран предметашца кхочушйар.

«НЕНАН(НОХЧИЙН)МОТТ» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЙУКЪАРА ХАРАКТЕРИСТИКА

Нохчийн мотт – нохчийн халкъан ненан мотт, Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт.

Нохчийн мотт хааро а, цуьнан тайп-тайпана кепаш, функционални тайпанаш карадерзоро а, цуьнан стилистически башхаллах, суртхІотторан таронех кхетаро а, нохчийн маттах тайп-тайпанчу тІекаренан хьелашкахъ нийса а, эвсараллица а пайдаэца хааро а билгалдоккху адаман кхиаме хилар.

Нохчийн матто, шен тІекаренан а, ойла йовзийтаран а коьрта функцеш кхочушйеш, адамашна йукъахъ уьйр латтайо, адаман кхетам а, дог-ойла а кхолларехъ дакъалоцу; нохчийн мотт нохчийн халкъан хаамаш, оьздангаллин ламасташ, истори ларйаран а, йовзийтаран а коьрта гІирс бу.

Ишколехъ нохчийн мотт Іамор тІехъажийна ду дешархочун оьздангаллин а, коммуникативни а культура кхачаме йалорна а, цуьнан интеллектан а, кхоллараллин а говзалла, ойлайар,иэс, суртхІоттор, ша кхочушден дешаран гІуллакх кхиорна а.

Нохчийн мотт Іаморан чулацам иштга тІехъажийна бу функционални говзалла, адаман йешаран, текстех кхетаран, тайп-тайпанчу барамийн текстийн хаамах пайдаэцаран, цуьнан мах хадоран, цунах ойлайаран, шен Іалашонашка кхачаран, шен хаарш а, таронаш а шорйаран, йукъараллин дахарехъ дакъалацаран интегративни хаар санна, кхиорна. Къамелан а, текстан а гІуллакх нохчийн меттан ишколан курсан къепе кхолларехъ коьртаниг ду.

Цаьрца догІуш долу хаарш а, карадерзарш а далийна Іаморан

метапредметни, предметни жамгийн ларамехь, Iаморан чулацамехь (дакъош: «Мотт а, къамел а», «Текст», «Меттан функционални тайпанаш»).

Дешаран предметан чулацам кхочушбан таро йу классал арахьарчу гIуллакхдарехь: экскурсеш, тематикин мероприятеш, конкурсаш, и. д.кх.

«НЕНАН (НОХЧИЙН)МОТТ» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТ IАМОРАН IАЛАШОНАШ

Коьртачу йукьарчу дешаран программашца нохчийн мотт Iаморан Iалашонаш йу:

патриотизмах кхетар а, иза гучуйаккхар а, нохчийн мотт Нохчийн Республикин шолгIа пачхьалкхан мотт санна, нохчийн халкъан къоман мотт санна ларар; маттаца нохчийн халкъан син хьал лардаран, довзийтаран кепе а, тIекаренан гIирсе а санна кхетаме йукьаметтиг хилар; нохчийн культуре ларам гучубаккхар;

нохчийн мотт адаман кхиаран гIирс, йукьараллинуьйр кхолларан гIирс санна караберзор;

нохчийн маттах, цуьнан дIахIоттамах, функцех, нохчийн меттан стилистически гIирсех хаарш карадерзор; литературин меттан норманаш а, къамелан оздангалла а практикехь карайерзор; жигара пайдаоьцучу а, нуьцкъаллин а дешнийн хьал тодар а, шен къамелехь тайп-тайпанчу грамматически гIирсех пайдаэцар а; орфографически а, пунктуационни а говзалла кхачаме йалор, шен къамел кхачаме далоран лаам кхиор;

къамелан гIуллакх, адаманашна йукьарчу куьцан а, куьцан доцучу а тIекаренан хьелашкахь гонахарчу нахаца эвсара йукьаметтигаш латтош долу коммуникативникарадерзарш кхачаме далор; нохчийн мотт тайп-тайпана хаамаш бовзаран гIирс санна караберзор;

ойланан гIуллакх кхачаме далор, нохчийн мотт Iаморехь дустаран, анализан, синтезан, жамIдаран, тайпанашка дIасадекъаран, билгала йолу бакьонаш дIахIитторан, универсальни интеллектан карадерзарш кхиор;

функционални говзалла кхиор: хаамийн лехам кхочушбаран, оьшу хаам схьакъасторан а, хийцаран а, тайп-тайпанчу барамехь йолчу текстын чулацам тидаран, царех кхетаран, пайдаэцаран хаарш; текстан хааман-маьIнин йухакечдаран стратеги а, говзалла а, некъаш а карадерзор; текстах, цуьнан гIуллакхах, йукьарчу маьIнех, маьIнин дIахIоттамах, авторан коммуникативни Iалашонах, меттан гIирсийн гIуллакхах кхетаран кепаш карайерзор.

ДЕШАРАН ПЛАНЕХЬ«НЕНАН (НОХЧИЙН)МОТТ»

ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН МЕТТИГ

Коьртачу йукьарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартаца догIуш, «Ненан мотт (нохчийн)» дешаран предмет йукьайоьду «Ненан мотт а, литератураа» предметни областана, Iамо декхарийлахь долу предмет а йу.

Дешаран хьесапца5 классехь нохчийн мотт Iаморна билгалдаькхина102 сахьт (кIиранахь– 3 сахьт).

«НЕНАН (НОХЧИЙН)МОТТ» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЧУЛАЦАМ

5КЛАСС

Маттах лаьцна йукъара хаамаш

Нохчийн меттан хьал а, исбаьхьалла а (шуьйра дешан хIоттам, дукха маьIнаш долу дешнаш, дешан тIедеанчу маьIнийн кхиаме система, синонимаш а, антонимаш а, кицанаш а, аларш а).

Нохчийн меттан дошкхолладаларан хьелаш (йуьхьанцарчу ишколехь Iамийнчун барамехь). Лингвистикин коьрта дакъош (фонетика, орфоэпи, графика, орфографи, лексикологи, дошкхолладалар, морфологи, синтаксис, пунктуаци). Мотт билгалонан система санна. Мотт адамийн тIекаренан гIирс санна. Меттан а, къамелан а коьрта дакъош: аз, морфема, дош, дешнийн цхьаьнакхетар, предложени.

Мотта,къамела

Мотт а, къамел а. Барта а, йозанан а къамел, монолог а, диалог а, полилог.

Къамелан гIуллакхан тайпанаш (къамел дар, ладогIар, йешар, йаздар), церан башхалаш.

Дахарехь биначу тидамийн буха тIехь а, Илманан-дешаран, исбаьхьаллин, Илманан-кхетаме литература йешаран буха тIехь а барта монологаналарш кхоллар.

Йешна йа ладогIна текст, цу йукъахь дуьйцуш волчун йуьхь хуьйцуш а, барта схьайийцар.

Лингвистически теманашна а (Iамийнчун барамехь), дахарехь биначу тидамийн буха тIехь йолчу теманашна а диалогехь дакъалацар.

Маршалла хаттаран, Iодикайаран, дехаран, баркаллин къамелан кепаш.

Дахарехь а, книгаш йешарехь а зеделлачунна, чулацаман суьртана тIе а тевжаш, тайп-тайпана сочиненеш йазйар (цу йукъахь сочиненеш-миниатюралар а).

ЛадогIаран тайпанаш: харжаман, довзийтаран, дуьхенгара.

Йешаран тайпанаш: Iаморан, довзийтаран, хьажаран, лехаман.

Барамехь 140 дашал кIезиг йоцчу ладогIначу а, йешначу а къамелан тайп-тайпанчу функционални-маьIнин тайпанийн Илманан-дешаран, исбаьхьаллин текстийн чулацамах кхетар.

Текстан тема а, коьрта ойла а билгалйаккхар, текстан чулацамца догIуш, хаттарш а, царна жобпаш а хIиттор.

Йозанан кепехь йуьхьанцарчутекстан чулацам ма-барра а, бацбина а бовзийтар.

Iалашоне а, теме а, коммуникативни дагалацаме а хьаьбжжина алар кхоллархьама, меттан гIирсаш къастор.

Йозанехь вайзаманан нохчийн литературин меттан

норманаш ларйар.

Тайп-тайпанчу лексически дошамех пайдаэцар.

Текст

Текст а, цуьнан коьрта билгалонаш а. Текстан тема а, коьрта ойла а. Текстан микротема. Коьрта маьІна чулоцу дешнаш.

Къамелан функционални-маьІнин тайпанаш: суртхІоттор, дийцар, ойлайар; церан башхаллаш.

Текстан композиционни дахІоттам. Абзац текст композиционни-маьІнин дакъошка йекъарангІирс санна.

Текстан дакъош а, предложенеш а вовшахтосугІирсаш: дешан кепаш, цхьанаораман (гергара) дешнаш, синонимаш, антонимаш, йаххьийн цІерметдешнаш, дешан йухаалар.

Дийцаркъамелан тайпа санна. Дийцар.

Текстан маьІнин анализ: цуьнан композиционни башхаллийн, микротемийн, абзацийн, текстехь предложенеш вовшахтосучу гІирсийн а, кепийн а; меттан суртхІотторан гІирсех пайдаэцар (Іамийнчун барамехь).

Йешначу йа ладоьгІначу текстан чулацам ма-барра а, хоржуш а, бацбина а схьабийцар. Дийцархочун йуьхь а хуйцуш, текстан чулацам схьабийцар.

Текстан хаамаш хийцар: текстан цхьалхе а, чолхе а план.

Меттан функционални тайпанаш

Меттан функционални тайпанех лаьцнайукъара кхетам (буьйцучу маттах, функционални стилех, исбаьхьаллин литературин маттах).

МЕТТАН СИСТЕМА

Фонетика.Графика.Орфоэпи

Фонетика а,графика а лингвистикин дакъош санна.

Аз меттан дакъа санна. Озан маьІна къасторан гІуллакх. Нохчийн меттан мукъачу аьзнийн къепе.

Нохчийн меттан мукъазчу аьзнийн къепе.

Элпийн а, аьзнийн а дазар.Нохчийн алфавитан хІоттам.

Мукъа аьзнаш: деха а, доца а.

Мукъаза аьзнаш: къора а, зевне а.

Сонорни мукъаза аьзнаш.

Къамел дарехь аьзнийн хийцадалар. Фонетически транскрипцин элементаш.

Нохчийн маттахь дешдакъа. Дешдакъа дешан дакъа санна. Тохар.

Дош фонетически къастор.

Орфоэпи лингвистикин дакъа санна.

Интонаци (йиш), цуьнан функцеш. Интонацинкоьрта элементаш.

Орфографи

Орфографи лингвистикин дакъа санна.

Й элпан нийсайаздар.

Къасторан **ъ, ь** хъаъркийн нийсайаздар.

Лексикологи

Лексикологи лингвистикин дакъа санна.

Дош – меттан коърта дакъа. Цхъа маьІна долу а, дукха маьІнаш долу а дешнаш; дешан нийса а, тІедеана а маьІна.

Синонимаш. Антонимаш. Омонимаш.

Лексически дошамийн тайпанаш а (маьІнин дошам, синонимийн, антонимийн, омонимийн дошамаш), ненан меттан дешнийн хъал карадерзорехъ цара ден гІуллакх а.

ЦІена нохчийн а, тІеэцна а дешнаш.

Фразеологи

Фразеологизмаш, церан маьІна, царах пайдаэцар.

Фразеологически эквиваленташ оърсийн маттахъ.

Фразеологически дошамаш.

Дешан хІоттам а, дошкхолладалар а

Морфема меттан уггар жима маьІне дакъа санна.

Морфемийн тайпанаш.

Дешан лард а, чаккхе а. Орам, дешхъалхе, суффикс.

Цхъанаораман (гергара) дешнаш.

Дошкхолладалар а, дошхийцадалар а.

Нохчийн маттахъ дешнаш кхолладаларан коърта кепаш. Дешнаш кхолладаларехъ а, хийцадаларехъ а морфемашкахъ мукъачу а, мукъазчу а аьзнийн хийцадалар.

Дешнаш кхолладаларан морфемни кеп (дешхъалхенан гІоьнца, суффиксан гІоьнца, дешхъалхенан а, суффиксан а гІоьнца). Лардаш вовшахкхетарца дешнаш кхолладалар. Чолхе дешнаш. Чолхе-дацдина дешнаш.

Дешан морфемни анализ.

Морфологи. Къамелан оьздангалла. Орфографи

Морфологи лингвистикин дакъа санна.

Коърта къамелан дакъош. Къамелан дакъойн семантически, морфологически, синтаксически башхаллаш.

Коърта къамелан дакъош, церан грамматически маьІна, морфологически билгалонаш, синтаксически гІуллакх.

ЦІердош

ЦІердош къамелан дакъа санна. ЦІердешан йукъара грамматически маьІна, морфологически билгалонаш, синтаксически функцеш. Къамелехъ цІердешан гІуллакх.

Долахъ а, йукъара а цІердешнаш. ЦІердешнийн грамматически классаш. ЦІердешнийн терахъ. Цхъаллин йа дукхаллин терахъан кеп бен йоцу цІердешнаш.

Цердешнийн легарш. Диъ легар. Дожарийн маъІна.
Цердешнийн дожарийн чаккхенaш нийсайазъар.
Цердешнаш кхолладаларан некъаш.
Цердешнаш морфологически къастор.
Долахъ цердешнийн нийсайаздар.
Цердешнашца *ца* нийсайаздар.
Оърсийн маттара тІеэцначу цхъадолчу цердешнийн
нийсайаздар.

Синтаксис. Къамелан оздангалла. Пунктуаци

Синтаксис лингвистикин дакъа санна.

Дешнийн цхъаънакхетар а, предложени а нохчийн меттан
синтаксисан дакъош санна. Коъртачу дешан морфологически
билгалонашка хъаъжжина, дешнийн цхъаънакхетаран коърта
тайпанаш(цІеран а, хандешан а).

Предложени а, цуънан билгалонаш а. Предложенийн
тайпанаш, аларан Іалашоне а, эмоцин билгалонеа хъаъжжина.

Дийцаран, хатгаран, тІедожоран; айдаран а, айдаран йоцчу а
предложенийн маъІнин а, интонацина башхаллаш.

Предложенин коърта меженаш (грамматически лард).

Подлежащи а, сказуеми а предложенин коърта меженаш
санна.

Сказуемин подлежащица барт хилар.

Грамматически лардийн масалле хъаъжжина,
предложенийн тайпанаш: цхъалхе, чолхе.

Йаържина а, йаржаза а предложенеш. Предложенин
коъртаза меженаш: къастам, кхачам, латтам. Къастам а, и
гайтаран тайпаналлин гІирсаш а. Кхачам а (нийса а, лач а), и
гайтаран тайпаналлин гІирсаш а. Латтам а, и гайтаран
тайпаналлин гІирсаш; маъІне хъаъжжина, латтабийн тайпанаш
(хенан, меттиган, даран суъртан, Іалашонан, бахъанин,
бараман).

Предложенин цхъанатайпана меженаш, къамелехъ цара
деш долу гІуллакх. Цхъанатайпанчу меженашца йолчу
предложенийн интонацинбашхаллаш.

Цхъанатайпанчу меженашца йукъара дешнаш долу
предложенеш.

ТІедерзарца йолу предложени, интонацин башхаллаш.

ТІедерзар а, и гайтаран гІирсаш а.

Цхъалхечу предложенин синтаксически анализ.

Ма-дарра къамелаца йолу предложенеш.

Ма-дарра къамелаца йолу предложенеш пунктуационни
кечъар. Диалог.

Йозанехъ диалог пунктуационни кечъар. Пунктуаци
лингвистикин дакъа санна.

**КОЪРТАЧУЙУКЪАРЧУ ДЕШАРАН ТІЕГІАНЕХЪ
«НЕНАН (НОХЧИЙН) МОТТ» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТ
КАРАЙЕРЗОРАН КХОЧУШДАН ЛОРУ ЖАМІАШ**

ЛИЧНОСТНИ ЖАМІАШ

Коъртачу йукъарчу дешаран нохчийн меттан Герггара белхан программа карайерзоран личностни жамІашка кхочу дешаран а, кхетош-кхиоран а гІуллакхийн цхъааллехъ, нохчийн къоман ламасталлин социокультурни, синъобздангаллин мехаллашца, йукъараллехъ тІеэначу низаман бакъонашца, норманашца догІуш а долуш, цул сов, жамІашаша-шен довзарехъ, ша-шен кхетош-кхиорехъ, ша-шен кхиорехъадаман чохъара хъелаш кхолларехъ аьтто а бо.

Коъртачу йукъарчу дешаран нохчийн меттан Герггара белхан программа карайерзоран личностни жамІаша гайта деза позитивни мехаллех кхетаран къепен куьйгаллица болх бан дешархой кийча хилар, цуьнан къепенбуха тІехъ а, кхетош-кхиоран гІуллакхдаран коърта некъаш кхочушдарехъ а гІуллакхдаран зеделларг совдакхар, цу йукъахъ кху декъахъ:

Граждански кхетош-кхиоран:

гражданинан декхарш кхочушдан а, цуьнан бакъонаш тІеэца а кийча хилар, кхечу адамиин бакъонаш, маршо, бакъдолу хъашташ ларар; доьзалан, дешаран хъукматан, меттигерчу йукъараллин, виначу мехкан, пачхьалкхандахарехъ жигара дакъалацар, цу йукъахъ нохчийн маттахъ йазйинчу литературин произведенешкахъ гайтинчу хъелашца дустарехъ дакъалацар а; экстремизман, дискриминацин муьлхха а кеп тІецаэцар; адаман дахарехъ тайп-тайпанчу йукъараллин институташа дечу гІуллакхах кхетар; коъртачу бакъонех, маршонах,гражданинан декхарех, йукъараллин норманех, нохчийн маттахъ йазйинчу литературин произведенешкарчу масаллийн буха тІехъ кхийинчу поликультурни йукъараллехъ адамиин вовшашца йолчу йукъаметтигийн бакъонех лаьцна кхетам хилар; цхъаьна тайп-тайпана гІуллакхаш кхочушдан кийча хилар, вовших кхета, вовшашна гІо дан гІертар; ишколан шайн урхаллехъ жигара дакъалацар; гуманитарни гІуллакхдарехъ дакъалаца кийча хилар.

Патриотическикхетош-кхиоран:

Нохчийн Республикин пачхьалкхан матто санна нохчийн матто дечу гІуллакхах кхетар; нохчийн мотт, истори а, шен мехкан культура а йовза лаам гучубаккхар; нохчийн маттаца, шен Даймехкан кхиамашца,Іилманца,исбаьхъаллица,тІеман хъуьнаршца,халкъан къинхъегаман кхиамашца, (цу йукъахъ исбаьхъаллин произведенешкахъ гайтинарш а), мехала йукъаметтигаш йолуш хилар; Нохчийн Республикин символш, пачхьалкхан дезденош, исторически а,Іаламан а тІаьхъало,

хЮлламаш, тайп-тайпанчу къаьмнийн ламасташ ларар.

Синъобздангаллин кхетош-кхиоран:

Гиллакх-обздангалла къасточу хьелашкахь обздангаллин мехалла а, норманаш а йовзар; шен леларан, цу йукъахь къамел даран а, шегара даьллачун а, ткъа иштта обздангаллин, бакъонийн норманашка хъаьжжина, кхечу адамийн леларан а, цаьргара даьллачун а мах хадо кийча хилар, диначу хЮманан хин йолчу тӀаьхьалонах кхетар тидаме а оьцуш; йукъараллехь лело ца догӀу гӀуллакхаш адамийн леларан норманашца а, бакъонашца а цхъаьна ца догӀу гӀуллакхаш жигара тӀецаэцар; шен а, йукъараллин а меттиган хьелашкахь адаман маршо а, жьопалла а.

Эстетическикхетош-кхиоран:

шен а, кхечу а халкъийн исбаьхьаллин тайп-тайпанчу кепех, ламастех, кхоллараллехкхеташ хилар; исбаьхьаллин эмоцин тӀеӀаткъамах кхетар; зӀенан а, ша-шен гайтаран а гӀирсех санна исбаьхьаллин культурин мехаллех кхетар; дай-мехкан а, дуьненан а исбаьхьаллин мехаллех кхетар; исбаьхьаллин тайп-тайпанчу кепашкахь ша-шен гайтарегӀертар.

Физическикхетош-кхиоран, могошаллин культура а, синхаамийн хьал а кхиоран:

шен дахарехь, книгаш йешарехь зеделлачунна тӀе а тевжаш, дахаран мехаллех кхетар; шен могошаллина жьопаллехь хилар а, дахаран могошчу кепана тӀехьяжам хилар а (аьхна кхача, гигиенин бакъонаш ларйар, дӀанисийна дешаран а, садаӀаран а раж; диллина физически жигаралла); тӀаьхьенех кхетар, зене марздаларш (спирт малар, цигаьрка озар, наркотикашка марзвалар), физически (а, синӀаткъамаман а, могошаллина зене йолу кхин тайпа кепаш тӀецаэцар; кхерамзаллин бакъонаш ларйар, цу йукъахь ишколан меттан дешаран процессехь интернет-гуонехь кхерамзаллин леларан карадерзарш а; халахетарех а, хийцалуш долчу йукъараллин, хааман, Ӏаламан хьолех а вола хьуьнар хилар, цу йукъахь шена зеделлачух кхеташ а, кхин дӀа йолу Ӏалашонаш хӀиттош а; йе-мал ца беш, ша а, кхиберш а тӀеэца хаар; шен а, кхиболчеран а синхаамийн хьолах кхета хаар, шегара хьал гайтархьама меттан гӀирсех нийса пайдаэцар, цу йукъахь нохчийн маттахь йазийнчу литературин произведенешкарчумасалшна тӀе а тевжаш; рефлексин карадерзарш кхиор, шегара а, ткъа иштта кхечу стагера а гӀалат дала бакъо хилар къобалдар.

Къинхьегаман кхетош-кхиоран:

технологин а, йукъараллин а хьяжаман практикинхьесапаш (доьзалан, ишколан, гӀалин, мехкан дозанехь) кхочушдарехь жигара дакъалаца тӀехьяжам хилар, цу тайпана гӀуллакх дӀадоло, план хӀотто а, ша кхочушдан а хьуьнар

хилар;

корматаллаш а, тайп-тайпана кѣинхѣегам а практикѣхъ Iамо дог дар, цу йукѣахъ Iамоchu предметан хаарѣхпайдаѣцаран а, филологаша, журналисташа, йаздархоша бен болх бовзаран а буха тѣхъ а; кѣинхѣегаме а, кѣинхѣегаман жамIашка а ларам хилар; шен а, йукѣараллин а хѣашташ тидаме а оѣцуш, кхетарца харжар, дешаран, дахаран хѣесапийн шен траектори дIахIоттор; хиндолчух долу шен хѣесапаш схѣадийца хаар.

Экологинкхетош-кхиоран:

гонахарчу декѣехъ хѣесапаш кхочушдархѣама йукѣараллин а, Iаламан а Iилманийн декѣехъ долчу хаарѣх пайдаѣцар, дечун план хIоттор, гонахарчарна цунах хила тарлучу тIаѣхѣалонан мах хадор; экологин проблемѣх лаѣцна шена хетарг хѣекѣале а, нийса а схѣаала хаар;

экологин культурин тIегIа лакхайаккхар, экологин проблемаш йаккхий хиларх а, уыш кѣасто некѣаш лаха дезарх а кхетар; гонахарчарна зуламе долу дараш жигара тIецаѣцар, цу йукѣахъ экологин проблемаш ойѣу литературин прозведенеш йовзарца кхиѣнарш а; Iаламна, йукѣараллина, технологина йукѣахъ долчу хѣелашкахъ гражданина а, хѣаштхочо а санна айхѣа дан дезачух кхетар; экологин хѣажаман практикин гIуллакхдарѣхъ дакѣалаца кийча хилар.

Iилманан довзаран мехаллин:

адаман а, Iаламан а, йукѣараллин а кхиаран коѣртачу низамѣх, адаманIаламан а, йукѣараллин а гуонаца йолчу уѣйрѣх, меттан кхиаран низамѣх лаѣцначу Iилманан кхетамийн вайн заманан кѣеѣеца гIуллакхдарѣхъ кхиар; меттан а, йешаран а культура, йешаран говзалла дуѣне довзаран гIирс санна карайерзор; ишколан меттан дешаран башхаллаш лоруш, лехаман гIуллакхдаран коѣрта хаарш карадерзор; зеделлачух, диначух, тидамѣх кхетарна тIехѣажам а, шен а, йукѣарчу а хѣоле кхачаран некѣаш кхачаме дало гIертар а.

Дешархо йукѣараллина, Iаламан агуонан хийцалучу хѣолѣх воларан:

йукѣараллин зеделларг, коѣрта йукѣараллин гIуллакхаш, йукѣараллѣхъ леларан бакѣонаш, норманаш, йукѣарлонашкахъ а, тобанашкахъ а йукѣараллин дахаран кѣпаш дешархоша карайерзор, корматаллин гIуллакхдарца, ткѣа иштта добзал а, кхечу культурин гуонѣра нахаца йукѣараллин зIе хиларан гурашкахъ вовшахтоѣхна тобанаш а йукѣа а лоѣцуш;

билггал доѣчу хѣелашкахъ зIе хиларан хѣашт, кхечеран харш а, царна зеделларг а тIеѣца кийча хилар; практически гIуллакхдарца шена хууш долчун тIегIа лакхадаккхарѣхъ билггал доѣчу хѣелашкахъ даран хѣашт хилар, цу йукѣахъ кхечу нахах Iама хаар а, цхѣаѣна гIуллакхдарѣхъ кхечарна

зеделлачух девза г'уллакхаш, карадерзарш, керла хаарш т'еэца хаар а; объектех, хиламех лаьцна гипотезаш, цу йукъахь хьалха бевзаш цахилларш а, кхетамаш, ойла кепе йалоран, васташ цхьаьнадалоран говзалла а, керла хаарш а кхио оьшуш хилар а; шен хаарш кьен хиларх кхетар, шен кхиаран хьесап х'оттор; коьртачу кхетамех, терминех, кхиаран концепцин декъехь шена хетачух пайдаэца хаар, экономикакин, йукъараллин, Iаламан вовшашца йолу уьйр гучуйаккха а, талла а хаар, гонахарчунна Iаткъам бар, Iалашонашка кхачар, кхайкхамаш а, хила тарлун йаккхий т'аьхьалонаш а эшор тидаме а оьцуш, ша дечун мах хадо хаар;

книгаш йешарехь, къамел дарехь, дахарехь зеделлачунна т'е а тевжаш, Iаткъамечу хьолах кхета, хуьлучу хийцамийн, церан т'аьхьалонийн мах хадо; Iаткъамечухьолан мах хадо, т'еэцна сацамаш, дараш нисдан; кхераман, т'аьхьалонан мах хадо а, кепе йало а, зеделларг кхио, х'обьттинчу хьолехь диканиг лаха хаа; кхиаман гаранти йоцуш, г'уллакх дан кийча хила хьуьнар хилар.

МЕТАПРЕДМЕТНИ ЖАМIАШ

1. Дешаран универсальни довзаран дараш карадерзор

КоьртамаьIнин дараш:

меттан дакъойн, меттан хиламийн, процессийн ладаме билгалонаш гучуйаха а, билгалйаха а;

меттан дакъош (хиламаш) тайпанашка д'асадекъаранладаме билгало, жамIдарна а, дустарна а бахьанаш, кхочушйечу анализан критереш къасто; ладамечу билгалоне хьаьжжина, меттан дакъош тайпанашка д'асадекъа;

низаме хьаьжжина дерг а, цхьаьнацадог'ург а къасточу факташкахь, хаамашкахь, тидамашкахь гучудаккха; низаме хьаьжжина дерг а, цхьаьнацадог'ург а гучудаккхаран критереш йала;

х'оттийна дешаран декхар кхочушдарна оьшучу текстан хааман къоьлла гучуйаккха;

меттан процессаш Iаморехь бахьанин-т'аьхьалонан уьйраш гучуйаха; дедукцин а, индукцин а ойланаш сацарх, тера йог'лу ойланаш сацарх пайдаэцарца жамIаш дан; уьйрех лаьцна гипотезаш кепе йало;

текстийн тайп-тайпанчу кепашца, меттан тайп-тайпанчу дакъошца болх барехь дешаран хьесап кхочушдаран кеп шен лаамехь харжа, кхочушдаран вариантш йустуш а, г'олехь вариант хоржуш а, ша билгалйина критереш тидаме оьцуша.

Коьрталехаман дараш:

хаттарех пайдаэца мотт Iаморехъ хааран лехаман гIирсах санна;

хьолан бакъ долчун а,лууш долчун а йукъара цхъаьнацадогIург гойту хаттарш кепе дало а, долуш дерг а,лоьхуш дерг а шен лаамехъ дIахIотто а;

шена хетарг а, кхечарна хетарг а бакъ хиларх лаьцна гипотеза кхолла, шена хетарг а, ойла а тIечIагIйан;

дарийн алгоритм хIотто, дешаран хьесапкхочушдарехъ цунах пайдаэца;

меттан дакъойн, процессийн, бахъанин-тIаьхьалонан уьйрийн, объектийн вовшашца йозуш хиларан башхаллаш дIахIитторехъ ша хIоттийнчу планаца жима таллам бан;

лингвистически таллам (эксперимент) барехъ схъаэцначу хааман мегаш хиларан а, бакъхиларан а мах хадо; биначу тидаме, талламе хъаьжжина, жамIаш ша кепе дало; схъаэцна жамIаш бакъхиларан мах хадоран гIирсаш караберзо;

процессийн,хиламийн кхин дIа хила тарлуш долу кхиара, тера догIучу хьелашкахъ церан тIаьхалонаш а билгалйаха, ткъа иштта керлачу хьелашкахъ а, контексташкахъ а церан кхиарах лаьцна шайна хетарг ала.

Хаамца болх бар:

деллачу дешаран хьесапе а, йалийнчу критерешка а хъаьжжина, хаамаш лахарехъ а, схъакъасторехъ а тайп-тайпанчу кепех, гIирсех,жоп дехарх пайдаэца;

тексташкахъ, таблицашкахъ, схемашкахъ белла хаам схъакъасто, талла, къепе бало, хааман кхетам бала, цуьнан жамI дан;

чулацамехъ болу хаам бакъ хиларе а, мегаш хиларе а хъаьжжина, текстан мах хадорхъама а, дешаран хьесапаш кхочушдаран Iалашонца оьшучу хаамах кхетархъама а ладогIаран а, йешаран а тайп-тайпанчу кепех пайдаэца;

хIиттийнчу Iалашонашка хъаьжжина,цхъана йа масех хьостанера хаамаш схъаэцархъама,жамIдархъама,къепе балорхъама маьIнин йешарх пайдаэца;

тайп-тайпанчу хаамийн хьостанашкара тера догIу тIечIагIдаршкаро (цхъа ойла, верси бакъйеш йа харцйеш йолу);

хаам луш йолу уггар гIолехъ кеп (текст, презентаци, таблица, схема) ша схъахаржа а, кхочушден хьесапаш, коммуникативни хIоттаме хъаьжжина, чолхе йоцчу схемашца, диаграммашца, кхечу графикаца, церан вовшех йозуш хиларца гайта а;

хъехархочо йеллачу йа ша хIоттийнчу критерешца хааман тешаме хиларан мах хадор;

хаамаш къепе бало а, эвсараллица дагахъ латто а.

2. Дешаран универсальни коммуникативни

дараш карадерзор

Тлкаре:

тлкаренан хьелашка, лалашонашка хьабжжина, хетарг кхолла а, цунах кхета а, эмоцеш гайта; диалогашкахь а, дискусшешкахь а, барта монологически къамелехь а, йозанан тексташкахь аша (шена хетарг) гайта;

тлкаренан ишарш йаран (дешнашца боцу) гирсаш бовза, йукьараллин хьабркийн маьнех кхета;

къовсаме хьелаш кхолладаларан бахьанаш довза, къовсамаш малбан, дагадовла;

кхечеран дагахь долчух кхета, къамелхочуьнца лараме хила, хьайн дуьхьалонаш оздачу кепе йерзо;

диалог/дискусси длайахьарехь йийцаре йиллинчу темица догьу хаттарш дала а, хьесап кхочушдарна а, дика лаарца йолчу тлкаренна тлетарна атлехьажийна йолу ойланаш ала а;

шена хетарг диалоган кхечу декъашхошна хетачунна дуьхьалхотто, башхаллаш а, позицийн тера хилар а гучудаккха;

йиначу меттан анализан, кхочушйинчу лингвистически экспериментан, талларан, проектан жамлаш нахана гуш-хезаш довзийта;

презентацин лалашо а, аудиторин башхаллаш а лоруш, къамел даран барам ша харжа, цуьнга хьабжжина, иллюстрацин материалах пайдаэцарца барта а, йозанан а тексташ хитто.

Цхьабнагьуллакхар:

билггал йолу проблема кхочушйарехь тобанца а, ша а бен болх голехьхиларх кхета а, цунах пайдаэца а, йуьхьарлаьцна лалашо кхочушйарехь вовшашца зле хиларан тобанан кепех пайдаэцар оьшуш хилар билгалдаккха;

цхьабна гьуллакхаран лалашо йуьхьарлаца, цу лалашоне кхача цхьабна дараш хитто: гьуллакх дласадекъа, барт бан, цхьабна бечу белхан процесс а, жамI а дийцаре дан; масех адамна хетачун жамI дан, куьйгалла дан, тедиллар кхочушдан, муьтлахь хила кийча хилар гучудаккха;

цхьабна бен болх вовшахтохаран план хотто, шен гьуллакх къасто (вовшашца зле хиларан массо а декъашхочунна бакъахьа хетарг а, церан таронаш а лоруш), тобанан декъашхошна йукъахь хьесапаш дласадекъа, белхан тобанийн кепашкахь дакъалаца (дийцаре диллар, вовшех дагавалар, «хьен штурм», кхийерш а);

белхан шен дакъа кхочушдан, оцудекъехьлакхарчу жамлашка кхача, тобанан кхечу декъашхойн дарашца шен дарийн уьйр хилийта;

йукьарчу балха тлехь ша дакъалацаран эвсараллинмах хадо вовшашца зле хиларан декъашхоша шаьш хиттийнчу критерешца; жамлаш йуьхьанцарчу хьесапцаа, тобанан хлора

декъашхочун цу жамІашка кхачоран гІуллакхца адуста,
жобпаллин гуо дІасабекъа а, тобанна хьалха отчет йала кийча
хила а.

3. Дешаран универсальни регулятивни дараш карадерзор

Ша-шен вовшахтохар:

дешаран а, дахаран а хьелашкахь кхочушйен проблемаш
гучуйаха;

сацам баран тайп-тайпана некъаш довза (ша цхьамма,
тобанехь сацам бар, тобано сацам бар);

хьесап кхочушдаран алгоритм (йа цуьнан дакъа)ша хІотто,
болчу гІирсашка а, шен таронашка а хьаьжжина, дешаран
хьесап кхочушдаран кеп къасто, сацаман йеллаварианташ
тІечІагІйан;

дарийн план ша хІотто, иза кхочушйарехь оьшу нисдарш
йукъадало;

шена хетарг къасто а, шен сацамах жобпаллатІеэца а.

Ша-шен таллар:

ша-шен талларан(цу йукъахь къамелан а), ша-шен
догдаийтаран,рефлексинтайп-тайпана кепаш карайерзо;

дешаран хьолан нийса мах хадо а, иза хийцаран план
йало а;

дешаран хьесап кхочушдарехь хила тарлуш йолу халонаш
ган а, хийцалучу хьелашна адаптаци йан а;

гІуллакхдаран жамІашка кхачаран (цакхачаран) бахъанех
кхето; коммуникативни аьтто цахиларан бахъанех кхета а, уьш
ца хилийта хаа а, карадерзийнчу къамелан зеделлачун мах ха-
до, тІекаренанІалашонашка а, хьелашка а хьаьжжина, шен къа-
мел нисдан а; тІекаренан Іалашонан а,хьелийн а жамІ цхьаьна-
даран мах хадо.

Синхаамийн интеллект:

шен а, кхечеран а синхаамаш тІехь урхалла даран хьуьнар
кхио;

синхаамаш хиларан бахъанаш гучудаха а, талла а; кхечу
стеган дагахь долчух а, цуьнан бахъанех а кхета, къамелан хьал
а толлуш; шен синхаамаш гайтаран кеп нисйан.

Ша а, кхиберш а тІеэцар:

кхечу стагах а, цунна хетачух а кхеташ хила; ша а, кхиверг а
гІалатвала бакъо йолушхиларх кхета;

ша а, кхиберш а,йемал ца беш, тІеэцар; цІеначу дагара
хила;

гонахарчу дерригенна а гІуналла дан йиш цахиларх кхета.

ПРЕДМЕТАН ЖАМІАШ

5КЛАСС

Дешархо Іемар ву:

Маттах лаьцна йукъара хаамаш

Нохчийн меттан хьолах а, исбаьхьаллех а кхеташ хила, цунна тешалла деш долу масалш дало.

Лингвистикин коьрта дакъош, меттан а, къамелан а коьрта дакъош довза (аз, морфема, дош, дешнийн цхьаьнакхетар, предложени).

Мотта, къамела

Барта а, йозанан акъамелан, монологан а, диалоган а йукъара башхаллаш билгалйаха; хIора дийнан дахарехь а, дешарна тIехьажийна долу хьесапаш кхочушдарехь акъамелан гIуллакхдарантайпанийн башхаллаш тидаме эца.

Дахарехьбиначу тидамийн, Илманан-дешаран, исбаьхьаллин, Илманан-кхетаме йолу литература йешаран буха тIехь барамехь 5 предложенел кIезиг доцу барта монологически аларш хIитто.

Лингвистически теманашна йолчу диалогехь а (Іамийнчун барамехь), дахарехь биначу тидамийн буха тIехь йолчу диалогехь/полилогехь адакъалаца (барамехь 3 репликелкIезиг йоцуш).

Къамелан тайп-тайпанчу функциональни-маъІнин тайпанийн Илманан-дешаран, исбаьхьаллинтексташка ладогIарантайп-тайпанакепаш карайерзо: харжаман, довзийтаран, дуьхенгара.

Йешаран тайп-тайпана кепаш карайерзо: хьажаран, довзийтаран, Іаморан, лехаман.

Барамехь 90 дашал кIезиг йоцу йешнайа ладогIна текст барта схьайийца; йуьйцуш волчун йуьхь хийцарца текст схьайийца.

Барамехь 140 дашал кIезиг йоцчу ладогIначу а, йешначу а къамелан тайп-тайпанчу функциональни-маъІнин тайпанийн Илманан-дешаран, исбаьхьаллин текстийн чулацамах кхета: барта а, йозанехь а текстан тема а, коьрта ойла а билгалйаккха; текстан чулацамца догIу хаттарш хIитто а, царна жобпаш дала а; йозанан кепехь йуьхьанцарчутекстан чулацам ма-барра а, бацбина а бовзийта (ма-дарра схьадийцарехь йуьхьанцарчутекстан барам 90 дашал кIезиг хила ца беа; дацдинчу схьадийцарехь – 95 дашалкIезиг хила ца беа).

Іалашоне а, теме а, коммуникативни дагалацаме а хьаьжжинаалар кхоллархьама, меттан гIирсаш къасто.

Йозанехь вайзаманан нохчийн литературин меттан норманаш ларйан, цу йукъахь 80 – 90 дешан барам болу текст

Тера схъайазйеш а; 10 – 15дашах лавтта дешнийн диктант йазйеш а, хьалха Тамийна нийсайазйаран бакьонаш ларйеш хЮттийнчу 80 – 90дешан барам болчуйозучу текстан буха тГехьдиктант йазйеш а; тайп-тайпанчу лексически дошамех пайдаэца хаа; бартакьамелехь а, йозанехь а кьамелан оздангалла ларйан.

Текст

Текстан коьрта билгалонаш йовза; текст композиционни-маьІнин дакъошка (абзацашка) йекьа;текстан дакъош а, предложенеш а вовшахтосугІирсаш (дешан кепаш, цхьанаораман(гергара) дешнаш, синонимаш, антонимаш, йаххыйн цІерметдешнаш, дешан йухаалар)бовза; шен текст (барта а, йозанан а) кхолларехь оцу хаарех пайдаэца.

Текстан, цуьнан композиционнибашхаллийн маьІнин анализ йан,микротемийн а, абзацийн а масаллакьасто.

Текстан башхалонаш билгалйаха, цуьнан коьрта билгалонашца (тема, коьрта ойла, предложенийн грамматически уьйр, маьІнин цхьаалла, тГеххьа йуьзна хилар) йогІуш хиларе хьабжжина а; кьамелан функционални-маьІнин тайпанан текст хиларе хьабжжина а.

Текст кхолларан практикехь (Тамийнчун барамехь) текстан коьртачу билгалонех а, кьамелан функционални-маьІнийн башхаллех а, меттан функционални тайп-тайпаналлех а долчу хаарех пайдаэца.

Текст кхолларан практикехь текстан (дийцар) коьрта билгалонех долчухаарех пайдаэца.

Дахарехь,книгаш йешарехь зеделлачунна тГе а тевжаш,тексташ-дийцарш кхолла;чулацаман суьртана тГе а тевжаш,тексташ кхолла; (цу йукьахь барамехь 3йа цул сов предложенел кІезиг йоцу сочиненеш-миниатюраш а; барамехь 60 дашал кІезиг йоцу классехь йазйеш йолу сочиненеш а).

Кеп талхийна текст йухаметтахЮтто; йуьхьанцарчу текстана тГе а тевжаш, йухаметтахЮттийна текст нисйан.

ЛадобьГначу а, йешначу а Гилманан-дешаран, исбаьхьаллин,Гилманан-кхетамейолчутекстийн хаамаш хийцаран хаарш карадерзо: план хЮтто (цхьалхе, чолхе) кхин дІа а текстан чулацам барта а, йозанан кепехь а йухаметтахЮтторан Галашонца;текстан чулацам,цу йукьахь дийцархочун йуьхь хуьйцуш а, схьабийца;тайп-тайпанчу хьостанашкара хаам схьахаржа а, цу йукьахьлингвистически дошамашкара а, справочни литературера а, дешаран гІуллакхдарехь цунах пайдаэца а.

Йеллачу темехула болу хаам презентацин кепехь схьагайта.

Шен/кхечу дешархоша кхоьллина тексташ церан чулацам кхачаме балоран Галашонца тайан (бакь йолу материал таллар, текстан йуьхьанцара маьІнин анализ – маьІнин цхьаалла,

дозуш хилар, хаамаш хилар).

Меттан функционални тайпанаш

Буьйцучу меттан, функционални стилийн, исбаьхьаллин литературун меттан башхаллашкьасто.

МЕТТАН СИСТЕМА

Фонетика.Графика.Орфоэпи

Аьзнийн башхалонаш билгалйаха; озана а, элпана йукьарчу башхаллех кхета, аьзнийн системин башхалонаш билгалйаха. Зевне а, кьора амукуьаза аьзнаш, деха а, доца а мукьа аьзнаш хазарехь кьасто а, нийса длаала а.

Дешнашдешдакьошка декьа а, уьш нийса длаала а. Оьрсийн маттара тлеэцна дешнаш аларехь нохчийн меттан аьзнийн кьепено а, интонацино а тлеаткьам барца кхоллалуш йолу акцент дайаккха.

Барта а, йозанца а дешан фонетически кьастам бан.

Интонацин коьрта дакьош кьасто.

Дешнаш аларан а, нийсайаздаран а практикехь фонетикех, графикех, орфоэпех долчу хаарех пайдаэца.

Орфографи

Нийсайаздаран практикехь орфографех долчу хаарех пайдаэца (цу йукьахь ду **й** элпан а, кьасторань, **ь**хьаьркийн анийсайаздарх долу хаарш а).

Лексикологи

Дешанлексически маьІна кьасто.

Кьамелехь цхьа маьІна долчу а, дукха маьІнаш долчу а дешнех нийсачу а, тледеанчу а маьІнехьпайдаэца.

Синонимаш, антонимаш, омонимаш йовза.

Лексически дошамех пайдаэца хаа (маьІнин дошамах, синонимийн, антонимийн, омонимийн дошамех).

Цена нохчийн а, тлеэцна а дешнаш довза.

Кьамелехь дешнех,церан лексически цхьаьнадар тидаме а оьцуш, пайдаэца,

Фразеологи

Фразеологизмаш йовза. Фразеологизмийн маьІна дийца, уьш синонимашца а, йукьарчу дешнийн цхьаьнакхетаршца а хийца.

Кьамелехь фразеологически карчамехпайдаэца, пайдаэцаран гуо, тлекаренан хьелаштидаме а оьцуш.

Дешнийн лексически анализ йан (Іамийнчун барамехь).

Оьрсийн маттахь фразеологически эквиваленташ харжа.

Дешан хIоттам а, дошкхолладалар а

Дашехь морфемаш йовза (орам, дешхьалхе, суффикс, чаккхе), дешан лард схьакъасто.

Цхьанаораман (гергара) дешнаш харжа а, къасто а. Дешнийн кхолладаларехь а, хийцадаларехь а морфемашкахь хийцалуш долу абзнаш каро.

Схьадевлла а, схьадовлаза а долчу дешнийн лардаш къасто. Дошкхолладаларан коьрта кепаш, дешнийн кхолладаларан зIенаш къасто.

Дешхьалхенана, суффиксана гIоьнца а, ткъа иштта лардаш вовшахкхетарца адешнаш кхолла.

Дешнийн морфемни анализ йан.

Чолхе дацдина дешнаш нийса дIаала а, царах нийса пайдаэца а.

Морфологи. Къамелан оздангалла. Орфографи

Морфологин коьрта кхетамаш бовза.

Коьртачу къамелан дакъойн ладаме билгалонаш хаа.

Дешнийн лексико-грамматически тайпанех санна къамелан дакъойх, дешан грамматически маьIнех, нохчийн маттахь дешарна тIехьажийна хьесапаш кхочушдарна леринчу къамелан дакъойн къепех долчу хаарех пайдаэца.

Къамел дарехь а, тайп-тайпана меттан анализ кхочушйарехь а морфологех долчу хаарех пайдаэца.

Цердош

Цердошкъамелан дакъа санна довза, йукъарчу маьIне а, хаттаре а хьабжжина; цуьнан грамматически билгалонаш, синтаксически гIуллакх къасто; къамелехь цо дечу гIуллакхах кхето.

Цердешнийн дукхаллин терахьан кепаш нийса кхолла а, къамелехь царах пайдаэца а. Долахь а, йукъара а цердешнаш къасто а, къамелехь царах нийса пайдаэца а.

Цердешнийн грамматически классаш йовза.

1-, 2-, 3-, 4-чуй легарехь долчу цердешнийн обшучу дожаран кеп нийса кхолла а, къамелехь цунах пайдаэца а.

Цердешнийн нийсайаздаран норманаш (цу йукъахь цердешнашца *ца* нийсайаздаран норма а)ларйан.

Цердешнашна морфологически къастам бан.

Оьрсийн маттацадуьстича, нохчийн маттахь цердешнийн башхаллех кхета.

Синтаксис. Къамелан оздангалла. Пунктуаци

Синтаксисан дакъош довза (дешнийн цхьабнакхетар а, предложени а); предложенера дешнийн цхьабнакхетарш къасто; коьртачу дешан морфологически билгалонашка хьабжжи-

на, дешнийн цхъаьнакхетарийн тайпанаш довза (цІеран, хан-дешан); дешнийн цхъаьнакхетаршна а, цхъалхечу предложешна а синтаксически анализ йан; чолхечу предложешна пунктуационни анализ йан (Іамийнчун барамехь); тайп-тайпана меттан анализ кхочушйарехь а, къамел дарехь а синтаксисах, пунктуацех долчу хаарех пайдаэца.

Чолхейовлазайолу цхъалхе предложеш йовза; цхъанатайпанчу меженашца чолхейевлла цхъалхе предложеш, цхъанатайпанчу меженашца йукъара дош долу а, тІедерзарцайолу а предложеш а чулоцуш; аларан Іалашонехъаьжжина (дийцаран, тІедожоран, хаттаран), эмоцин билгалоне хъаьжжина (айдаран, айдаран йоцу), грамматически лардийн масаллехъаьжжина (цхъалхе, чолхе), коьртаза меженаш хиларе хъаьжжина (йаьржина, йаржаза), предложеш йовза; предложенин коьрта а (грамматически лард), коьртаза а меженаш къасто (Іамийнчун барамехь).

Диалогически а, монологически акъамелехь, кехат тІехь, дІакхайкхорехь, и.д.кх. тІедерзарх пайдаэца. Предложешехь тІедерзар а, подлежащи а вовшах къасто. Сацаран хъаьркаш хІитторах кхето.

тІедерзарца, цхъанатайпанчу меженашца, цхъанатайпанчу меженашца йукъара дош долчу предложешкахь; ма-дарра къамелаца йолчу предложешкахь; хуттургаш йолчу а, хуттургаш йоцчу а уьйраца дозуш долчу дакъойх лаьттачу чолхечу предложешкахь сацаран хъаьркаш хІитторан пунктуационни норманаш йозанехь ларйан; йозанехь диалог кечйан.

НОХЧИЙН МЭТГАН ТЕМАТИКИН ПЛАНИРОВАНИ

5 КЛАСС

№ п/п	Программин дакьойн а, темийн а цѐраш	Сахьтийн барам			Тєрахь	Гуллакхдаран коьрта тайпанаш	Жамдаран кеп.	Электронни де- шаран ресурс.
		Разделан сахьташ	Талганамабелхаш	Кхоллараллин бел-				
Дакъа 1. КАРЛАДАКХАР								
1.1	Тамийнарг карладакхар	3	1	0		Текст йешар, къамелан дакъош, предложенийн меженаш карлайахар.	Барта хаттар Йозанан тал- лар Диктант	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn- tezaurus/
Дерриг:								
		3	1	0				
Дакъа 2. МАТТАХ ЛАБЦНА ЙУЖЪАРА ХААМАШ								
2.1.	Нохчийн меттан хьал а, исбаьхьалла а. Лингвистика маттах лаьцна Илма санна. Лингвистикин коьрта дакъош	2	0	0		Дукха маьлнаш долчу дешнийн лексически маьлнийн анализ йан, дешан нийса а, тедееана а маьлнаш, синонимийн могагерчу дешнийн а, антонимийн а маьлнаш дуста. Йиначу анализан буха тIехь нохчийн меттан хазаллах а, хьолах а хетарг ша кепе дало. Лингвистикин коьртачу дакъойн башхалонаш билгалйаха. Дешнаш а, йукьараллин хьаьркаш а (некъан хьаьркаш, сервисан	Барта хаттар (устный оп- рос)	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn- tezaurus/

						хъаркаш, хьалхенцара хъаркаш, математиккин символлаш, и.д.кх.) йустарна бахъанаш къасто. Хъаркийн къепен а, адамыйн гьекаренан гьирсан а санна меттан башхалонаш билгалйаха. Меттан а, къамелан а коьрта дакъош каро а, дуста а (йуьхъанцарчу ишколехь Гамийнчун барамехь)		
Дерриг:	2	0	0					

Дакъа 3. МОТТ А, КЪАМЕЛ А.

3.1. Мотт а, къамел а. Монолог. Диалог. Полилог. Мотт гуллакхлар санна	2	1	0		Дахарехь биначу тидамийн, Гилманан-дешаран, исбаьхьаллин, Гилманан-кхетапе йолу литература йешаран буха гьехь барта монологически аларш хьитто. Йешна йа ладобгьна текст барта схъайийца, цу йукъахь дий-цархочун йуьхь хуьйцуш а. Лингвистически теманаша йолчу диалогехь а (Гамийнчун барамехь), дахарехь биначу тидамийн буха гьехь йолчу диалогехь/ полилогехь а дакъалаца. Барта а, йозанехь а текстан тема а, коьрта ойла а бил-галйаксха; текстан чулацамца догьу хаттарш хьитто а, царна жоплаш дала а. Йуьхъанцарчу текстан чулацаман анализ йан, йозанан кепехь ма-барра а, бацбина а иза бовзийга. Дахарехь а, книгаш йешарехь а зеделлачунна, чулацаман суьртана гье а тевжаш, тайп-тайпана сочиненеш йазйар (цу йукъахь сочиненеш-миниатораш а)	Йозанан тал-лар (письменный опрос) Диктант	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/	
Дерриг:	2	1	0					

Дакъа 4. ТЕКСТ

4.1. Текст а, цуьнан коьрта билгалонаш а. Текстан композиционни дахьоттам. Къамелан	2	0	0		Текстан коьрта билгалонаш йовза; текст композиционни-маьгнин дакъошка (абзацашка) йекъа. Текстан предложенеш а, дакъош а вовшахтосу гьирсаш (дешан келаш, цхъанаораман (гергара) дешнаш, синонимаш, антонимаш, йахъхийн цьрметдешнаш, дешан йухаалар)	Йозанан тал-лар Практически болх	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-
---	---	---	---	--	--	-------------------------------------	---

	функционални-маълнин тайпанаш.					бовза; шен текст (барга а, йозанан а) кхолларехь оцу хаарех пайдаэца. Текстан анализ йан а, башхалонаш билгалйаха а, цуьнан коьрта билгалонашца (тема, коьрта ойна, предло-женийн грамматически уьйр, маълнин цъаалла, гIеххъа йуьзна хилар) йогIуш хиларе хъаьжжина а; къамелан функционални-маълнин тайпанан текст хиларе хъаьжжина а.		tezaurus/	
4.2.	Дийцар къамелан тайпа санна. Текстан маълнин анализ. Текстан хаамаш хийцар	3	0	0		Текстехь бийчинчу хиламийн, процессийн уьйр билгалйакк-ха. Дахарехь, книгаш йепарехь зедлалачунна гIе а тевжаш, къамелан функционални-маълнин тайпанан (дийцар) тексташ кхолла; чулацаман суьртана гIе а тевжаш, тексташ текстана гIе а тевжаш, йухаметтахIотто; йуьхьянцарчу нийсан. Шен/кхечу дешархоша кхоьплина тексташ тайан, церан чулацам кхачаме балоран Iалашонца: бакъ йол-чу материалан мах хадо, текстан анализ йан, маълнин цъаалле, дозуш хиларе, хаам хиларе хъаьжжина. Йуьхьянцара а, тайна а тексташ йуста		www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn- tezaurus/	
Дерриг:		5	0	0					
Дакъа 5. МЕТТАН ФУНКЦИОНАЛЪНИ ТАЙПАНАШ									
5.1	Меттан функционални тайпанаш (йукъара кхетам)	2	0	0		Меттан тайп-тайпанчу функционални тайпанийн (буьйцучу меттан, функционални стилийн (Iилманан, гIуллакхан, публицистически), исбаьхьаллин литературин меттан) тексташ йовза		www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn- tezaurus/	
Дерриг:		2	0	0					
Дакъа 6. МЕТТАН КЪЕПЕ									
5.1	Фонетика. Графика. Орфоэпи	11	0	1		Къамелан озан маълнан къасторан гIуллакхах кхета, масалш дало. Йалийнчу билгалонашца къамелан абзнаш довза, дешан абзнийн хIоттам бо		www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/	

					за.Йалийнчу билгалонашца аьзнаш тайпанаш декъа. Зевне а, къора а мукъза аьзнаш, деха а, дол а мукъа аьзнаш къасто. Транскрипшин элементий г'юьнца дешнаш аларан а, йаздаран а башхаллекхето. Дешан аьзнийн а, элпийн а х'огтамаш буст Дешнаш дешдакъошка декъа а, дешнаш цхъанмог'анера вукху мог'ане нийса сехъадаха лалашонца а, эмоцин билгалонца а тайп-тайпана долу аларш нийсачу интонацица ала	Сочинени Барта хатгар Йозанан тал-лар	ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
5.2 Орфографи	3	0	0		Нийсайаздаранпрактикехь орфографех долчу хаарех пайдаэца (цу йукъахь й элпан а, къасторан ь, в хъаьркийн а нийсайаздарх долу хаарш а). Оьшу хаам каро а, цунах пайдаэца а.	Барта хатгар Йозанан тал-лар	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
5.3 Лексикологи	7	0	0		Дешан лексически маь'неххето тайп-тайпанчу кепашца (цхъанаораман (гергара) дешнаш харжар; синонимаш, антонимаш, омонимаш харжар; дешан маь'на къастор, контексте хъаьжжина а, маь'нин дошаман г'юьнца а). Цхъа маь'на долу а, дукха маь'наш долу а дешнаш довза, дешан нийса а, т'едеана а маь'наш къасто. Йеллачу билгалонца дешан нийса а, т'едеана а маь'наш дуста. Синонимаш, антонимаш, омонимаш йовза, дукха маь'наш долу дешнаш а, омонимаш а къасто. Ц'ена нохчийн а, т'еэцна а дешнаш довза. Тайп-тайпанчу лексически дошамашкахь (маь'нин дошамаш, синонимийн, антонимийн, омонимийн дошамаш) оьшу хаам каро а, цунах пайдаэца а.	Барта хатгар Йозанан тал-лар Тестировани	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/

5.4	Фразеологи	3	1	0	Фразеологизмаш йовза. Фразеологизмийн маъйна дийца, уыш синонимашца а, йукъарчу дешнийн цхъаьнакхетаршца а хийца. Къамелехь фразеологически карчамех пайдаэца, пайдаэцаран гуо а, т'екаренан хъелаш а лоруш.	Тестиrowани Барга хатгар Йозанан гал-лар	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
5.5	Дешан х'огтам а, дошхолладалар а	10	1	1	Морфемин меттан уггар жимачу маълнечу декъан санна башхалонаш билгалйаха. Дашехь морфемаш йовза (орам, дешхьалхе, суффикс, чаккхе), дешан лард схъакъасто. Дешнийн кхолладаларехь а, хийцадаларехь а морфемашкахь хийцалуш долу аьзнаш каро. Дешнийн морфемни анализ йан. Цъханаораман (гергара) дешнаш къасто а, харжа а	Диктант Барга хатгар Йозанан гал-лар Изложени	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
Дерриг:		34	2	2			
Даьа 7. МОРФОЛОГИ. КЪАМЕЛАН ОБЪДАНГ АЛЛА. ОРФОГРАФИ							
7.1	Морфологи лингвистикин дакъа санна	1	0	0	Дешан грамматически маълнин башхалаш билгалйаха а, церан анализ йан а, лексически маълница дуъстича. Кобрта къамелан дакъош а, церан кепаш а (Тамийнчун барамехь), гуллакхан къамелан дакъош а (йукъара кхетам) доьвза. Морфологин коьрта кхетамаш бовза. Кобртачу къамелан дакъоин ладаме билгалонаш хаа. Дешнийн лексико-грамматически тайпанах санна къамелан декъах, дешан грамматически маълнех, нохчийн магтахь дешарна т'ехъажийна декхарш кхочушдарна леринчу къамелан дакъоин къепех долчу хаарех пайдаэца. Ц'ердешнаш, билгалдешнаш, хандешнаш доьвза. Тайп-тайпана меттан анализ кхочушйарехь а, къамел дарехь а морфологех долчу хаарех пайдаэца.	Йозанан хат-тар	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
7.2	Ц'ердош	14	1	0	Ц'ердешан йукъара грамматически маъйна, морфологически	Тестиrowани	www.desharkho.ru

						билгалонаш, синтаксически функцеш къасто а, церан башхалонаш билгалиаха а. Къамелехъ цѣрдашо кхочушдечу гѣуллакхах кхето. Долахъ а, йукъара а цѣрдешнаш, са долу а, са доцу а хѣума билгалиен цѣрдешнаш къасто. Цѣрдешнийн легарш къасто. Цѣрдешнийн грамматически классаш йовза. Цѣрдешнийн духхаллин терахан кепаш нийса кхолла а, къамелехъ царах пайдаэца а. Цѣрдешнийн морфологически анализ йан. Цѣрдешнийн нийсайыздаран норманаш (цу йукъахъ цѣрдешнашца ца нийсайыздаран норма а) ларйан.	Барта хаггар Йозанан таллар	ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
Дерриг:	15	1	0					
Дакъа 8. СИНТАКСИС. КЪАМЕЛАН ОБЪЗДАНГАЛЛА. ПУНКТУАЦИ								
3.1 Синтаксис лингвистикин дакъа санна. Дешнийн цхъаьнакхетар	6	0	1		Синтаксисан дакъош довза (дешнийн цхъаьнакхетара, предложени а). Сацаран хъаьркийн функцеш къасто. Предложенера дешнийн цхъаьнакхетарш къасто; коьртачу дешан морфологически билгалонашка хъаьжжина, дешнийн цхъаьнакхетарийн тайпанаш довза (цѣран, хандешан). Дешнийн цхъаьнакхетарехъ дешнаш цхъаьнакхетаран норманаш талхор къасто.	Барта хаггар Йозанан таллар Изложени Зачет	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/	
3.2 Цхъалхе шинах югтаман предложени	22	1	1		Аларан Галашоне хъаьжжина (дийцаран, тѣдожоран, хаггаран), эмоцин билгалоне хъаьжжина (айдаран, (цхъалхе, чолхе), коьртаза меженаш хиларе хъаьжжина (йаьржина, йаржаза) предложенеш йовза а, церан башхалонаш билгалиаха а. Йаьржина, йаржаза предложенеш къасто, уьш йустарна бахъанаш каро а, йуста а. Предложенин коьрта а, коьртаза а меженаш къасто (Амийнчун барамехъ). Цхъанатайпанчу меженашца, тѣдерзарца чолхейевлла цхъалхе предложенеш йовза.	Диктант Тестировани Барта хаггар Йозанан таллар Сочинени	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/	

							Тедерзарх пайдаэца диалогически а, монологически а къамелехъ, кехаг тӀехъ, дӀакхайкхорехъ, и.д.кх.ЦӀхьалхечу а, чолхечу а предложенешкахъ сацаран хьарькаш хӀитторан пунктуационни норманаш йозанехъ ларӀан.ЦӀхьалхечу предложенин синтаксически анализ йан. ЦӀхьалхе, чолхе предложенеш йовза.			
Дерриг:	27	1	2							

Дакъа 9. КАРЛАДАККХАР

9.1	Ӏамийнарг карладаккхар, тӀечӀагӀдар.	2	0	0		Ӏамийнарг карладаккхар, тӀечӀагӀдар. Цердешнийн, билгал- дешнийн, хандешнийн тайп-тайпана метган анализ кхо- чуйарехъ а, къамел дарехъ а морфологех долчу хаарех пайдаэца.ЦӀхьалхечу предложенин синтаксически анализ йан. ЦӀхьалхе, чолхе предложенеш йовза.	Барта хаттар Зачет	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn- tezaurus/
Дерриг:		2	0	0				

Дакъа 10. ЖамӀдаран таллар

0.1	Сочинени	2		2		Сочинени язӀан		
0.2	Изложени	2		2		Изложени язӀан		
0.3	Талламан белхаш	6	6	6		Талламан болх йазбан		
Дерриг:		10	6	4				
Программаца сахътийн барам		10						
		2						

НОХЧИЙН МЕТТАН ПОУРОЧНИ ПЛАНИРОВАНИ

5 класс

№ п/ п	Урокан тема	Сахътийн барам			Терахь			Жам1даран кеп.
		Сах ьт	Тал ла- ман бел- хаш	Кхо лла- рал- лин бел- хаш	5А кл.	5Б кл.	5В кл.	
	МАТТАХ ЛАЬЦНА ЙУКЪАРА ХААМАШ (2 с.)							
1	Нохчийн меттан хьал а, исбаьхьал- ла а.	1	0	0				Барта хаттар
2	Лингвистика маттах лаьцна Илма санна.	1	0	0				Йозанан таллар
	КАРЛАДАККХАР (3 с.+ 1с.)							
3	Гамийнарг карладаккхар. Дешан чаккхенгахь шала мукъаза элпаш.	1	0	0				Барта хаттар
4	Къамелан дакъош. Ц1ердош.Ц1ердешан дожарш.	1	0	0				Барта хаттар.
5	Билгалдош.	1	0	0				Йозанан таллар
6	Хаарш талларан болх	1	1	0				Диктант
	СИНТАКСИС. КЪАМЕЛАН ОБЗДАНГАЛЛА. ПУНКТУАЦИ ДЕШНИЙН ЦХЪАБНАК- ХЕТАР (6 с. + 1 с)							
7	Синтаксисах, пунктуацех лаьцна кхетам.	1	0	0				Барта хаттар.
8	Сацаран хьаьркаш а, церан функцеш а.	1	0	0				Барта хаттар
9	Дешнийн цхьаьнакхетар а, предложени а синтаксисан дакъош.	1	0	0				Йозанан таллар
10	Дешнийн цхьаьнакхетар а, цуьнан билгалонаш а.	1	0	0				Барта хаттар
11	Коьртачу дешан морфоло- гически билгалонашка хьаьжжина, дешнийн	1	0	0				Йозанан таллар

	цхъаьнакхетаран коьрта тайпанаш (цӀеран а, хандешан а).						
12	Изложени	1	0	1			Изложени
	ТЕКСТ (5 с.)						
13	Текст а, цуьнан коьрта билгалонаш а. Текстан композиционни дӀахӀоттам.	1	0	0			Барта хаттар
14	Къамелан функциональни-маӀнин тайпанаш.	1	0	0			Барта хаттар
15	Дийцар къамелан тайпсанна.	1	0	0			Барта хаттар
16	Текстан маӀнин анализ.	1	0	0			Барта хаттар
17	Текстан хаамаш хийцар.	1	0	0			Йозанан таллар
	ЦХЪАЛХЕ ШИНАХӀОТТАМАН ПРЕДЛОЖЕНИ (21 с. + 2 с.)						
18	Предложени а, цуьнан билгалонаш а. Предложенин тайпанаш.	1	0	0			Йозанан таллар
19	Талламан болх	1	1	0			Диктант
20	Дийцаран предложенин маӀнин а, интонацин а башхаллаш.	1	0	0			Барта хаттар
21	Хаттаран предложенин маӀнин а, интонацин а башхаллаш.	1	0	0			Йозанан таллар
22	Тедожоран предложенин маӀнин а, интонацин а башхаллаш.	1	0	0			Барта хаттар
23	Айдаран а, айдаран йоцчу а предложенин маӀнин а, интонацин а башхаллаш.	1	0	0			Йозанан таллар
24	Предложенин чаккхенехь сацаран хьаьркаш.	1	0	0			Барта хаттар
25	Интонаци.	1	0	0			Йозанан таллар
26	Сочинени	1	0	1			Сочинени
27	Подлежащи.	1	0	0			Барта хаттар
28	Сказуеми.	1	0	0			Йозанан таллар

29	Предложенин коьртаза меженаш.	1	0	0				Барта хаттар
30	Кхачам.	1	0	0				Йозанан таллар
31	Къастам.	1	0	0				Барта хаттар
32	Латтам.	1	0	0				Йозанан таллар
33	Грамматически лардийн масалле хъабжжина, предложенийн тайпанаш: цхьалхе, чолхе.	1	0	0				Барта хаттар
34	Йаьржина а, йаржаза а предложенеш.	1	0	0				Йозанан таллар
35	Предложенин цхьанатайпана меженаш, къамелехь цара деш долу г'уллакх.	1	0	0				Барта хаттар
36	Предложенин цхьанатайпанчу меженашца йукъара дешнаш.	1	0	0				Барта хаттар
37	Тедерзар. Тедерзарехь сацаран хъаьркаш.	1	0	0				Барта хаттар
38	Цхьалхечу предложенин синтаксически къастам.	1	0	0				Йозанан таллар
39	Ма-дарра къамелаца йолу предложенеш.	1	1	0				Йозанан таллар
40	Ма-дарра къамелехь сацаран хъаьркаш.	1	0	0				Практически болх
41	МОТТ А, КЪАМЕЛА (2 с. + 1 с.)							
	Мотт а, къамел а.	1	0	0				Барта хаттар
42	Монолог. Диалог. Полилог.	1	0	0				Йозанан таллар
43	Талламан болх.	1	1	0				Диктант
	ФОНЕТИКА. ГРАФИКА (11 с. + 1 с.)							
44	Фонетика а, графика а лингвистикин дакъош санна.	1	0	0				Барта хаттар
45	Аз меттан дакъа санна. Озан маъна къасторан г'уллакх.	1	0	0				Йозанан таллар
46	Нохчийн меттан мукъачу аьзнийн система.	1	0	0				Барта хаттар
47	Нохчийн меттан мукъазчу аьзнийн система.	1	0	0				Йозанан таллар

48	Къамелан дарехъ абзнийн хийцадалар.	1	0	0				Барта хаттар
49	Фонетически транскрипцин элементаш.	1	0	0				Йозанан таллар
50	Дешдакъа. Тохар.	1	0	0				Барта хаттар
51	Абзнаш, элпаш цхъабнадар.	1	0	0				Йозанан таллар
52	Нохчийн алфавитан хIоттам. Дош фонетически къастор.	1	0	0				Барта хаттар
53	Орфоэпи лингвистикин дакъа санна.	1	0	0				Йозанан таллар
54	Интонаци, цуьнан функцеш. Интонацин коьрта Элементар	1	0	0				Ша-шен мах хадор «Жам I даран кехатца»
55	Сочинени.	1	0	1				Сочинени
	ОРФОГРАФИ (3с)							
56	Орфографи лингвистикин дакъа санна.	1	0	0				Барта хаттар
57	Й элпан нийсайаздар.	1	0	0				Йозанан таллар
58	Къасторан ъ, ь хъаьркийн нийсайаздар.	1	0	0				Барта хаттар
	ЛЕКСИКОЛОГИ (7 с.)							
59	Лексикологилингвистикин дакъа санна.	1	0	0				Барта хаттар
60	Дош – меттан коьрта дакъа. Цхъа маьIна долу а, дукха маьIнаш долу а дешнаш.	1	0	0				Йозанан таллар
61	Дешан нийса а, тIедеана а маьIнаш.	1	0	0				Барта хаттар
62	Синонимаш. Антонимаш. Омонимаш.	1	0	0				Йозанан таллар
63	Синонимаш. Антонимаш. Омонимаш.	1	0	0				Барта хаттар
64	Лексически дошамийн тайпанаш а, ненан меттан дешнийн хьал карадерзорехъ цара ден гIуллакх а.	1	0	0				Йозанан таллар
65	ЦIена нохчийн а, тIеэцна а дешнаш.	1	0	0				Барта хаттар
	ФРАЗЕОЛОГИ (3 с. + 1 с.)							

66	Фразеологизмаш, церап маъйна, царах пайдаэцар.	1	0	0				Барта хаттар.
67	Талламан болх. Тест №1.	1	1	0				Тестировани
68	Фразеологически дошамаш.	1	0	0				Йозанан таллар
69	Лексикологич 1амийнарг карладаккхар.	1	0	0				Барта хаттар
	<i>ДЕШАН ХИОТТАМ А, ДОШКХОЛЛАДАЛАР А (10 с. + 2 с.)</i>							
70	Морфема меттан уггар жима маъне дакъа.	1	0	0				Барта хаттар
71	Дешан лард.	1	0	0				Йозанан таллар
72	Морфемийн тайпанаш: орам.	1	0	0				Барта хаттар
73	Морфемийн тайпанаш: дешхьалхе.	1	0	0				Йозанан таллар
74	Талламан болх.	1	1	0				Диктант
75	Морфемийн тайпанаш: суффикс.	1	0	0				Барта хаттар
76	Морфемийн тайпанаш: чаккхе.	1	0	0				Йозанан таллар
77	Цхьанаораман (гергара) дешнаш.	1	0	0				Барта хаттар
78	Нохчийн маттахь дешнаш кхолладаларан коьрта кепаш.	1	0	0				Йозанан таллар
79	Дешнаш кхолладаларехь а, хийцадаларехь а морфемашкахь мукъачу а, мукъазчу а аьзнийн хийцадалар.	1	0	0				Барта хаттар
80	Дешнийн морфемни анализ.	1	0	0				Йозанан таллар
81	Изложени	1	0	1				Изложени
	<i>МОРФОЛОГИ. КЪАМЕЛАН ОБЗАНГАЛЛА. ОРФОГРАФИ (17 с. + 1с.)</i>							
82	Морфологи лингвистикин дакъа.	1	0	0				Барта хаттар
83	Цердош къамелан дакъа санна.	1	0	0				Йозанан таллар
84	Цердешан йукъара грам-	1	0	0				Барта хаттар

	матически маџна, морфологически билгалонаш, синтаксически функцеш.							
85	Къамелехъ цџердешан гџуллакх.	1	0	0				Йозанан таллар
86	Долахъ а, йукъара а цџердешнаш, цџеран нийсайаздар.	1	0	0				Барта хаттар
87	Цџердешнийн грамматически классаш.	1	0	0				Йозанан таллар
88	Цџердешнийн терахъ.	1	0	0				Барта хаттар
89	Цџердешнийн терахъ.	1	0	0				Тестировани
90	Цхъаллин йа дукхаллин терахъан бен кеп йоцу цџердешнаш.	1	0	0				Йозанан таллар
91	Цџердешнийн легарш.	1	0	0				Барта хаттар
92	Цџердешнийн легарш.	1	0	0				Йозанан таллар
93	Дожарийн маџна.	1	0	0				Йозанан таллар
94	Дожарийн маџна.	1	0	0				Практически болх
95	Цџердешнаш кхолладаларан некъаш.	1	0	0				Барта хаттар
96	Цџердешнаш кхолладаларан некъаш.	1	0	0				Практически болх
97	Цџердешнашца ца нийсайаздар.	1	0	0				Йозанан таллар
98	Цџердешнаш морфологически къастор.	1	0	0				Барта хаттар.
99	Шџеран талламан болх.	1	1	0				Диктант
	Карладаккхар (3 с.)							
100	Предложенин коьрта, коьртаза меженаш.	1	0	0				Практически болх
101	Тџедерзарца йолу предложени, интонацин башхаллаш.	1	0	0				Йозанан таллар
102	Монолог. Диалог.	1	0	0				Зачет
ПРОГРАММИЦА САХЪТИЙН БАРАМ		102	6	4				

Хьехаран-методикин латтор

Дешархочунна:

1. Нохчийн мотт. Белхан тетрадь. Соьлжа-Г1ала АО «ИПК «Грозненский рабочий» - 2022 ш.
2. Учебник Овхадов М.Р., Махмаев Ж.М., Абдулкадырова Р.А., «Нохчийн мотт» 5 класс. Соьлжа-Г1ала АО «ИПК «Грозненский рабочий» - 2022 ш.
3. Мациев А.Г. Нохчийн-оьрсийн словарь. (Чеченско-русский словарь). – Грозный: ФГУП «ИПК «Грозненский рабочий», 2010. – 656 с.

Хьехархочунна:

1. Тимаев А.Д., Ирезиев С-Х.С-Э., Абубакаров А.Х. Практический курс морфологии чеченского языка. – Грозный: ФГУП «Издательский комплекс «Грозненский рабочий», 2012. – 176 с.
2. Хьехархочунна г1оьнна «5-чу классехь нохчийн мотт хьехаран методически куьйгалла», Соьлжа-Г1ала АО «ИПК «Грозненский рабочий»-2019
3. Эдилов. С.Э. Самукъане грамматика. 5-11 классашна дешаран пособи. (Занимательная грамматика. Учебное пособие для 5-11 классов). – Грозный: «Арфа-Пресс», 2012. – 368 с.
4. Эдилов С.Э. Ловзуш, Йема. Юьхьанцарчу классийн хьехархошна методически пособи. (Играя, учимся. Методическое пособие для учителей начальных классов). – Грозный: ГУП «Книжное издательство», 2007. – 430 с.
5. Эдилов С. Э. Изложени язйан 1амор. АО «ИПК «Грозненский рабочий», 2018. – 240 аг1о.
6. Эдилов С. Э. Сочинени язйан 1амор. АО «ИПК «Грозненский рабочий», 2018. – 160 аг1о.

Хаамийн-ресурсийн латтор

1. Нохчийн меттан лексикин-семантикин тезаурус (Лексико-семантический тезаурус чеченского языка)//URL: <http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus>
2. Образовательный портал «Чеченская электронная школа»
//URL:<https://desharkho.ru>
3. Чеченско-русский, русско-чеченский онлайн-словарь. Дикдошам //URL: <https://ps95.ru/dikdosham/ru>